

भावेऽपि विनार्थविवक्षायां विनोक्तिरेवेयम् । एवं सहोक्तिरपि सहशब्दप्रयोगाभावेऽपि सहार्थविवक्षायां भवतीति बोध्यम् ।

समासोक्तिः समैर्यत्र कार्यलिङ्गविशेषणैः ।

व्यवहारसमारोपः प्रस्तुतेऽन्यस्य वस्तुनः ॥ ५६ ॥

अत्र समेन कार्येण प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपः । यथा—

‘व्याधूय यद्वसनमम्बुजलोचनाया

वक्षोजयोः कनककुम्भविलासभाजोः ।

आलिङ्गसि प्रसभमङ्गमशेषमस्या

धन्यस्त्वमेव मलयाचलगन्धवाह ! ॥’

अत्र गन्धवाहे हठकामुकव्यवहारसमारोपः ।

लिङ्गसाम्येन यथा—

‘असमाप्तजिगीषस्य स्त्रीचिन्ता का मनस्विनः ।

अनाक्रम्य जगत्कृत्स्नं नो संध्यां भजते रविः ॥’

एवं सहोक्तिरिति । अत एव ‘सममेव नराधिपेन सा’ इदमित्युदाहरणमुपपन्नम् ॥ समासोक्त्यलंकारमाह—समासोक्तिरिति । समैः प्रस्तुताप्रस्तुतसाधारणैः । यत्रेत्यव्ययं य इत्यर्थे । लिङ्गं स्त्रीत्वादि । व्यवहियते विशेषेण प्रतीयतेऽनेनेति व्यवहारोऽवस्थामेदः । ‘इह तु स्वावस्थासमारोपेण’ इत्यादिवक्ष्यमाणस्वरसाद् अत्र व्यवहारसमारोपे कृतप्रकृतविशेषाधानस्यानुभवसिद्धतया व्यवहारः । अथवा ‘तत्त्वमौपम्ये यत्प्रतीयते’ इति प्राचीनोक्तानुसारेण च व्यवहारसमानरूपैव समासोक्तिरनेनाङ्गीकृता । नतु ‘परोक्तिर्मेदकैः श्लिष्टैः समासोक्तिः’ इति काव्यप्रकाशलक्षणा-नुसारेण प्रकृतवाचिना श्लिष्टविशेषणबलादप्रकृतव्यञ्जनरूपद्वितीयाथस्योपमानत्वानङ्गीकारेणासंगतिप्रसङ्गात् । अन्यस्याप्रस्तुतस्य समासेन सकृदुच्चारणरूपसंक्षेपेणावस्थानुसारेण प्रतीतिः समासोक्तिरिति संज्ञाव्युत्पत्तिरवधेया । यद्वा समस्य कार्यादेरासेन उपन्यासेन उक्तिरप्रस्तुतावस्थानुसारेण ॥ व्याधूयेति । अत्र नायिकायाः स्तनवसनाक्षेपपूर्वकालिङ्गनमेव कार्यं प्रकृतस्य वायोरप्रकृतस्य नायकस्य चेति समानम् । यदि पुनर्नायिकायास्तादृशालिङ्गनमप्राप्नुवतः कस्यचिदात्मनोऽधन्यत्वनिवेदनमेतस्यात्तादा वायोरप्रकृतत्वाज्ञेयं समासोक्तिः । किंतु ‘धन्याः खलु वने वाताः—’ इत्यादिवक्ष्यमाणवद्वैधर्म्येणाप्रस्तुतप्रशंसैव । अहमधन्य इति प्रस्तुतस्य गम्यत्वात् । एवं च ‘नवा लता गन्धवहेन चुम्बिता करम्बिताङ्गी मकरन्दशीकरैः’ इत्याद्युदाहरणमस्यावगन्तव्यम् । यत्र वायुर्वर्णनीयत्वेन प्रकृतस्तत्र चुम्बनरूपकार्यसाम्येन शृङ्गारित्वरूपनायकावस्थासमारोपश्चास्त्वभावइति ॥ असमाप्तजिगीषस्येति ।

1. समेति । समासेन संक्षेपेणोक्तिरर्थद्वयकथनं समासोक्तिः ॥

१. यथा—‘सहाधरदलेनास्या यौवने रागवाग्मियः’ इति पुस्तकान्तरे पाठः ।